

غزل گفتی و دُر سفتی، بیا و خوش بخوان، حافظ!
که بر نظم تو افشانند فلک، عقد ثریا را

مقدمه

شمس شیراز می‌فرماید «استاد سخن سعدیست پیش همه کس»، لیک تالکؤ غزلیات عندلیب سخن، خواجه شیراز، در سرزمین‌های دیگر به روح‌وجان خوانندگان روشنی بخشیده است و مریدان بی‌شماری بر گرد غزلیاتش حلقه زده‌اند. او که تخلص حافظ داشت، از خداوندان غزل‌سرای شعر فارسی است. وی به سال ۷۲۶ هجری قمری در شیراز چشم به جهان گشود و به سال ۷۹۲ دیده از آن فرو بست و آرامگاهش در حافظیه شیراز، اکنون زیارتگاه ادیبان و عاشقان اشعارش از سراسر جهان، از جمله روسیه، است.

جایگاه غزلیات حافظ در میان اهل ادب روسی از ابتدای حضورش در روسیه تا به امروز والا ارزیابی می‌شود. در روسیه دفتر اندیشه‌های خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی، عندلیب سخن فارسی، که صاحب القابی مانند لسان‌الغیب، خواجه عرفان، خواجه شیراز، بلبل شیراز، ترجمان‌الحقیقه، کاشف‌الحقایق، ترجمان‌الاسرار، مجذوب‌سالک و ترجمان‌اللسان است، با گذشت چندین سده همچنان مفتوح و گسترده است. در وصف وی شعر می‌سرایند و دست به ترجمه‌های جدید می‌زنند.

علاقه به شاعران ایران از دیرباز در مکاتبات نویسندگان و شاعران روس نیز مشهود است: «فت در مکاتبات و مباحثات خود با لف تالستوی اغلب با اشعار حافظ پاسخ می‌گفت. این حتی، در رمان "آنا کارنینا" ی لف تالستوی هم انعکاس یافته است. در این رمان، آبلونسکی به عنوان آخرین دلیل در دفاع از خود و برای سرزنش لوین این مصرع از حافظ را تکرار می‌کند: بروای زاهد بر در دکشان خرده مگیر. در سال ۱۸۴۸ گرتسن، نویسنده بزرگ قرن نوزدهم روسیه به دوستش آگوریف توصیه می‌کند که حافظ را بخواند: "حتماً حافظ به ترجمه داومر را پیدا کن. این هم یک منبع جدید لذت برای تو. عجب شاعر عمیق و بزرگی است. از من تشکر خواهی کرد."» (کریمی مطهر ۱۳۷۹، ۵۱-۵۰).

بیشترین آشنایی روس‌ها با حافظ از طریق آثار و اندیشه‌های گوته صورت گرفته است و از دلایل عمده توجه شاعران روس به خواجه شیراز را می‌توان تأثیر پذیری گوته از حافظ دانست. همچنین سبک غزل، زهد و پارسایی، رندی، ترنم اشعار و عرفانی - فلسفی بودن غزلیات، از دیگر دلایل توجه روس‌ها به حافظ است. آزاداندیشی، نغزگویی، صوفی‌گری و سخنان فیلسوفانه و عارفانه حافظ سبب شد که این شاعر سرزمین‌فارس، تا به امروز در قلمرو شاعران روسی به جلوه‌گری خویش ادامه دهد و موجب غنای شعر و ادب روسی شود. همچنین، نغمه‌های حافظ به گسترش سبک غزل در روسیه کمک کرده است. ادیبان و روشنفکران سرزمین روس که ابتدا از طریق ترجمه‌های آلمانی با غزلیات حافظ آشنا شده بودند، نخستین بار توانستند با ترجمه‌های اشعار او به روسی توسط اوسیپ ایوانوویچ سینکوفسکی (۱۸۵۸-۱۸۰۰) نویسنده، شرق‌شناس و استاد دانشگاه پیتربورگ به زبان روسی آشنا شوند. اوسیپ سینکوفسکی که مدیر مجله «کتابخانه‌ای برای مطالعه» بود، طی سال‌های ۱۸۳۵ و ۱۸۳۶ دو شعر به نام‌های «دل و جان» و «مشرق‌زمین» را در همان نشریه از حافظ منتشر کرد.

از دیگر مترجمانی که به شناخت حافظ در جامعه ادبی روسیه کمک کرده‌اند، می‌توان آلکساندر بیستوزف (۱۸۳۷-۱۷۹۷) با تخلص ادبی مارلینسکی، آفاناسی فت و ولادیمیر سالوویف را نام برد. در روسیه آخرین ترجمه از فارسی به روسی به همت تنی چند از استادان انستیتوی شرق‌شناسی

دانشگاه دولتی لامانوسیف مسکو (ام. گ. او.)، صورت گرفته است. این مجموعه ترجمه محتوایی از غزلیات حافظ است که سه جلد دارد. تاکنون جلد نخست آن متشکل از صد غزل، از مجموعه پانصد غزل حافظ، در سال ۲۰۱۲ منتشر شده است. بنا به اظهار پروفسور پریگارینا، دومین جلد از این مجموعه مقرر شد آوریل ۲۰۱۹ منتشر شود.

اما از آنجایی که هر بیت از اشعار حافظ طنز، ترفند و رندی خاص خود را دارد، و همچنین به دلیل وجود تفاسیر گوناگون، طبیعی است که انتقال فکر اصلی، زبان، سبک غزل و آهنگ گفتار اشعار به زبان مقصد بسیار دشوار باشد. در هر حال، ضرورت دارد که حافظ را بخوانند و بشناسند.

برآگینسکی، ایران‌شناس معروف روسی درباره غزلیات خواجه شیراز گفته است: «غزلیات حافظ دربرگیرنده اندیشه‌های فلسفی است... هر شاعر بزرگی ابتدا در کشور خود به کمال می‌رسد و پس از اینکه احترام مردم خود را به دست آورد، وارد ادبیات جهان می‌شود و در آن به جاودانگی می‌رسد و ترانه سرای بشر می‌گردد. همه اینها در خصوص حافظ صادق است. پس از آشنایی گوته با حافظ، بیش از دو سده است که حافظ را دیگر نباید فقط شاعر ایرانی، بلکه باید جهانی به حساب آورد» (برآگینسکی ۱۹۶۶، ۲۵۳-۲۲۰). او معتقد است که «موسیقایی بودن اشعار حافظ سبب شده تا این سبک شعری (یعنی غزل) توجه افراد گوناگون را جلب کند و به قلب‌ها، به هر برزنی، به هر مکتب و میخانه‌ای، به هر خانقاه و کلبه مسکینان راه پیدا کند. علت تأثیرگذاری غزل حافظ به دلیل فرم تکامل یافته آن است و هر کلمه غزلش تأثیر مستقیم بر جان انسان می‌گذارد. اشعار حافظ اوج غزل‌سرایی است» (همان). پژوهش درباره اشعار خواجه حافظ شیرازی و بهره‌گیری از آن در روسیه، همچنان ادامه دارد. والی صمد، از پژوهشگران معاصر، معتقد است «محتوای بیت اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را/ به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را در اشعار بیش از صد و پنجاه شاعر روس طی سده‌های هجده تا بیست آمده است» (صمد، صدای شرق ۱۹۷۱).

* * *

کتاب پیش رو، مجموعه اشعاری است که شاعران روسیه در ستایش خواجه حافظ شیرازی و آثارش سروده‌اند. بررسی اشعار سروده شده شاعران روسی در وصف حافظ و اشعارش حاکی از آن است که همه آنها اعم از متقدمین، متأخرین و معاصرین به خوبی با زندگی، تخلص حافظ و حال و هوای اشعارش آشنا بوده‌اند. واژه‌هایی مانند عارف، عندلیب (بلبل)، ساقی، زاهد، خرقة، وجد، دوست، مه‌رو، جام، می، سرو، گل‌های سرخ شیراز و غیره در اشعار شاعران روس به تاسی از حافظ چشم‌نوازند.

کتاب *حافظ و شاعران روس* دربردارنده شرح حال فعالیت‌های ادبی بیست و چهار شاعر از سرزمین روسیه و ترجمه و تحلیل اشعاری از آنها درباره حافظ است. همچنین متن روسی اشعار با تکیه (برای خوانندگانی که به زبان روسی آشنا هستند) در کتاب آمده است. مطالب کتاب به ترتیب الفبای روسی نام خانوادگی شاعران آورده شده است.

سروده‌ها و نوشته‌های این کتاب نیز مانند کتاب *سعدی و شاعران روس*، اختصاص به شاعرانی از سده‌های نوزدهم و بیستم دارد که اشعار خود را پیش از ۱۹۹۰ میلادی درباره حافظ و آثارش سروده‌اند. همچنین، اشعار براساس دو دوره از تاریخ روسیه، تزاری و سوسیالیستی، که از نظر ساختار اجتماعی و اعتقادی بسیار متفاوت بایکدیگرند، انتخاب شده‌اند. بررسی اشعار این دو دوره نشان می‌دهد که از جایگاه والای کلام خواجه حافظ شیرازی در روسیه در هیچ زمان و شرایطی کاسته نشده است و هیچ‌گاه حضور پرمهر شمس شیراز رو به افول و خاموشی ننهاده است. شاعران روس در بیش از پنجاه شعر (اشعار کتاب حاضر)، از حافظ نام برده‌اند و اندیشه‌های حافظ در اشعارشان بازتاب یافته است. شاعران روسی با ژرف‌اندیشی در شعر حافظ، به بهره‌گیری از شگردهای هنری وی همت گماشته‌اند.

شعر حافظ همه بیت‌الغزل معرفت است آفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش

اشعاری که در این کتاب آمده است، همه آنها در زبان مبدأ دارای سطح گفتار و بلاغت یکسان

نیستند؛ بنابراین در زبان مقصد نیز گاهی از نظر سبک و شیوایی سخن بسیار بایکدیگر متفاوت‌اند. مخاطبان کتاب، دانشجویان زبان و ادبیات فارسی، روسی، ادبیات تطبیقی، ایران شناسی و همچنین کلیه دانش‌پژوهان و حافظ‌پژوهان ایرانی و خارجی است.

در پایان سخن جا دارد مراتب سپاس خود را به همکاران محترم از دانشگاه‌های روسیه، که نام آنها در ادامه می‌آید، اعلام داریم:

سرکار خانم دکتر یلنا پاولونا کراسیل‌نیکووا؛ پروفیسور سوتلانا ویکتورونا روداکووا؛ پروفیسور تاتیانا الکساندرنا کاشمچوک و همچنین استادان گرانقدرمان در دانشگاه‌های تهران و ام.گ.او. که به ما زبان و ادبیات روسی آموختند.

مرضیه یحیی‌پور و جان‌اله کریمی مطهر

۱۳۹۷

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
اسامی شاعران به ترتیب الفبای روسی.....	۷
اسامی شاعران به ترتیب الفبای فارسی.....	۹
مقدمه.....	۱۱
حافظ در محفل شاعران روس	
آسیف نیکالای نیکالایویچ.....	۱۷
بالمونت کانستانتین دمیتروویچ.....	۲۷
بریوسف والر یاکولویچ.....	۵۳
حمزه‌تف (گامزاتف) رسول حمزه‌تویچ.....	۶۳
گلینکا فیودور نیکالایویچ.....	۷۹
گومیلیوف نیکالای استیپانویچ.....	۸۷
دلویگ آنتون آنتونویچ.....	۱۱۷
زینکویچ میخائیل الکساندرویچ.....	۱۲۳
ایوانف ویچیسلاف ایوانویچ.....	۱۳۱
ایوانف گی‌اورگی ولادیمیرویچ.....	۱۴۷
کوسکف لف کانستانتینویچ.....	۱۵۵
کوزمین میخائیل آلکسی‌یویچ.....	۱۶۱
لاپین باریس ماتویویچ.....	۱۷۷
مایکف آپالون نیکالایویچ.....	۱۸۵
آبادوفسکی پلاتون گریگورویچ.....	۱۹۳
آزناپی‌شین دمیتری پتروویچ.....	۲۰۱
پوشکین الکساندر سرگئی‌یویچ.....	۲۱۷
سانیکف گریگوری الکساندرویچ.....	۲۲۷
سالوویف ولادیمیر سرگئی‌یویچ.....	۲۳۵
سورکوف آلکسی الکساندرویچ.....	۲۴۹
تیوتچف فیودور ایوانویچ.....	۲۶۱
فت آفاناسی آفاناسیویچ.....	۲۷۷

تستلین مائیسئی نائومیویچ ۲۹۱

چاچیکف آلکساندر میخائیلویچ ۲۹۵

ضمایم

فهرست اشعار به ترتیب الفبای روسی ۳۰۱

فهرست اشعار به ترتیب الفبای فارسی ۳۰۵

پژوهش‌های مؤلفان دربارهٔ حافظ شیرازی در آثار روسی ۳۰۹

منابع ۳۱۳